

Вон. проф. д-р Марија ГроздановскаФакултет за правни науки, Меѓународен Славјански Универзитет
Република Северна Македонија

СПОГОДУВАЊЕТО VS ОСУДАТА НА НЕВИНИ ЛИЦА

АПСТРАКТ: Проблемот на донесување на осудителни пресуди за фактички невини лица е еден од најголемите проблеми на казненото право. Современата кривична постапка има за цел да го намали ризикот од осуди на невини лица и да обезбеди заштита на нивното достоинство, којашто како цел е позначајна од осудата на виновниот. Дефинитивно, заштитата на невиниот треба да се смета како позначајна цел од осудата на виновниот. Проблемот за осудување на фактички невини лица не е единствено карактеристичен за спогодувањето, туку тој е неопходна последица и на редовните судења.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: кривична постапка, спогодување, виновни лица, невини лица, пресуда.

THE AGREEMENT VS. THE CONVICTION OF INNOCENT PERSONS

ABSTRACT: The problem of convicting factually innocent persons is one of the greatest problems of criminal law. Modern criminal procedure aims to reduce the risk of convicting innocent persons and to ensure the protection of their dignity, which as a goal is more important than the conviction of the guilty. Definitely, the protection of the innocent should be considered as a more important goal than the conviction of the guilty. The problem of convicting factually innocent persons is not only characteristic of plea bargaining, but it is also a necessary consequence of regular trials.

KEYWORDS: criminal procedure, plea bargaining, guilty persons, innocent persons, verdict.

ВОВЕД

Правосудните системи во современиот свет се соочуваат со бројни предизвици во постапките на пресудување и донесување на пресуди. Еден од најконтроверзните аспекти е употребата на спогодбите и можноста за осуда на невини лица. Спогодбата, како правен механизам е често користена за поедноставување на судските постапки и брзо донесување на пресуди, но истовремено носи ризик од неправедни исходи, каде осомничените лица прифаќаат вина, иако можеби се невини, само за да избегнат построги санкции. Ова отвора важни прашања во однос на правичноста и етичноста на правосудниот систем.

Во рамките на современите правосудни системи, концептот на спогодба и неговото влијание врз правото на фер судење и заштитата на човечките права се предмет на интензивна дебата. Спогодбата, како инструмент кој често се користи за забрзување на кривичната постапка, се заснова врз принципот на договор помеѓу обвинителот и обвинетиот, кој може да резултира во намалување на казната или помалку строга пресуда за обвинетиот. Иако овој механизам има

свои предности, како што е намалувањето на товарот на судовите и забрзувањето на судските постапки, тој истовремено носи и сериозни ризици за неправедни исходи.

Еден од најголемите ризици од примената на спогодбите е осудата на невини лица. Обвинети лица кои се соочуваат со претпоставени докази и претходни искуства со правниот систем може да бидат принудени да се спогодуваат за да избегнат построги казни, иако не се виновни. Во такви ситуации, спогодбата може да доведе до тоа невините да се согласат на спогодба, а со тоа и на осудителна пресуда, не од причина што признаваат вина, туку поради страв од потенцијално потешка казна или неповолни процесни околности.

Осудата на невини лица, пак, претставува сериозен проблем за правосудните системи. Таа се случува кога лице е неправедно обвинето или осудено поради грешки во истрагата или судењето, било поради погрешно толкување на доказите, манипулација со тие докази или недостаток на правна помош. Ова не само што води до нарушување на основните човекови права, туку и ја подрива довербата во правосудниот систем.

СПОГОДУВАЊЕ – ПОИМ, ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАТОЦИ

Спогодувањето е взаемен договор, во кој двете страни прават отстапки од првичните очекувања, со цел да добијат бенефити една од друга. Оваа постапка подразбира балансирање на интересите на двете страни, при што секоја се обидува да ги намали трошоците и да ги максимизира ресурсите. За обвинетиот, најдобар интерес е да се намали казната, додека за обвинителот важно е судот да донесе осудителна пресуда и ефикасно да ги заврши случаите.

Спогодувањето претставува консензуална постапка со која врз основа на договор, односно признание на обвинетиот се забрзува донесувањето на осудителна пресуда преку скратување или целосно избегнување на доказната постапка.

Консензуалната правда и спогодувањето долго време се сметаа за туѓи и непотребни во современите казненоправни системи. И покрај отпорот кон спогодбената правда, денес е јасно дека развиените држави во своите законодавства вклучуваат различни форми на консензуални постапки, со зголемена употреба на спогодувањето.

Сепак, постојат поделени мислења. Некои ги поддржуваат спогодбите во казненото право, сметајќи ги за корисни, додека други се против тоа казнената правда да се базира на договори.

Во суштина аргументите против спогодувањето најчесто доаѓаат од теоретичарите кои се базираат на приговори од уставен, материјалноправен и процесноправен карактер.

Најчести аргументи против спогодување се: можност за осуда на фактички невини лица, добивање на полесна казна, диспаритети помеѓу пресудите за оние кои извршиле исти кривични дела, со спогодување не се намалуваат времето и трошоците неопходни за водењето на постапката, се повредуваат начелата на кривичната постапка, не се утврдува вистината, обвинетиот „ги продава“ сите свои права при спогодување за сметка на тоа што очекува одредени погодности за возврат, не им се обезбедуваат доволно гаранции на обвинетите кои не се во состојба да го сфатат значењето на обвинувањето и последиците од спогодбата,

неможност за да се изјави жалба на пресуда донесена по спогодување и др.¹

Во современите држави, практичарите сè почесто се потпираат на спогодувањето и другите форми на консензуални постапки кои обезбедуваат економичност, брзина, ефикасност и правилно разликување помеѓу виновните и невините лица.

Дел од причините кои го оправдуваат склучувањето на спогодба се: брза и извесна примена на санкција; примена на алтернативни и воспитни мерки; избегнување на јавна расправа и стигматизација; доколку обвинетиот соработува, може да овозможи гонење на други сторители на кривични дела; избегнување на долги постапки и зголемување на веројатноста за брза и извесна примена на корективни мерки за други сторители итн.²

МОЖНИ РЕЗУЛТАТИ НА КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА

Во практиката, кривичната постапка може да има два вида на резултати кои се прикажани во следната табела.

ПРЕСУДА		
ОСОМНИЧЕН	ОСУДЕН	НЕОСУДЕН
Виновен	Погодок	Промашување
Невин	Погрешен аларм	Правилно отфрлање

Табела бр.1. Можни резултати на кривичната постапка

Кривичната постапка може да заврши со осудителна или ослободителна пресуда. Осомничениот може да биде виновен или невин. Во идеален случај резултатите на кривичната постапка би требало да бидат само исправни одлуки (погодоци – осуди за осомничени кои се навистина виновни) и правилни отфрлања (ослободување на навистина невини лица).³ Неисправните одлуки може да се појават како погрешни аларми (осудување на навистина невини лица) и промашувања (ослободување на осомничени кои се навистина виновни).

Она кон што се стреми казненото право е донесување на што е можно повеќе исправни одлуки. Но, и покрај тоа во реалноста се евидентираат и неисправни одлуки.⁴

Во казненото право се поставува прашање дали воопшто постои лек против осудувањето на невини лица? Најчесто, поголемиот број на фактички невини лица добиваат ослободителни пресуди, но сепак во практиката повремено може да се појават и случаи во кои осуда добиваат и невини лица.

Станува повеќе од јасно дека определен степен на ризик од погрешни осуди мора да се толерира, но како ова треба да се калкулира, не е лесно, ниту благодарно прашање и зависи од многу фактори.⁵

1 Гроздановска, М. „Спогодувањето во компаративното казнено право“, Меѓународен центар за славјанска просвета, Свети Николе, 2021, стр. 11

2 Brkić, S. Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme, Novi Sad, 2004, str.439.

3 Wagenaar, W. A. Van Koppen, P. J. Crombag, H.F.M. Anchored narratives: The psychology of criminal evidence. Hemel Hempstead, UK: Harvester Wheatsheaf.

4 Калајџиев, Г. Правична постапка – докторска дисертација, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2004, стр. 142.

5 Калајџиев, Г. Зошто правична постапка? Зборник посветен на почесни доктори, доктори и магистри

Според некои истражувања во светот се покажало дека за едно лице да се прогласи за виновно потребна е извесност во постоење на негова вина од 90 до 95%. Што значи остатокот од 5 – 10%, претставува опасност од донесување на осудителна пресуда на фактички невино лице во редовна кривична постапка.

Може да се заклучи дека кој било начин на одлучување да се применува, секогаш ќе се јавуваат одреден број невини осудени лица.⁶ Тука всушност се актуелизира проблемот на несовршеноста на човековото утврдување на фактите од минатото и можноста од грешки и злоупотреби, а не на несовршеноста и критичките забелешки на спогодувањето.

ОСУДА НА НЕВИНИ ЛИЦА СО СПОГОДУВАЊЕ

Со спогодувањето се зголемува бројот на невини лица прогласени за виновни, бидејќи скоро секој човек кој ќе се изјасни за виновен ќе биде осуден, додека само дел од оние кои ќе одат на суд ќе бидат осудени. Кога невини лица кои инаку би побарале судење се поттикнати да се изјаснат за виновни, повеќето од нив ќе бидат осудени. Од истата причина, со спогодувањето се зголемува бројот на лица кои ќе бидат осудени. Затоа, со зголемување на бројот на лица кои се изјаснуваат за виновни се зголемува и бројот на погрешни осуди.⁷

Најголем дел од погрешните осуди, како во САД така и во Англија се резултат на недостаток на докази. Но, додека повеќето од погрешните пресуди следеле по одржано редовно судење, приближно 13% од погрешните пресуди се резултат на спогодби.⁸

Постојат два главни начини на кои спогодувањето, барем како што се практикува во САД и голем број на други јурисдикции од англо-американскиот систем го зголемува ризикот од неточни пресуди. Прво, значителниот попуст на казната кој обвинетиот го добива со спогодување може да предизвика дури и некој невин обвинет да се одрече од правото на судење. Второ, во замена за изрекување на казна или нејзино намалување, обвинетиот кој е виновен за некое кривично дело може да се согласи да се изјасни за виновен за друго полесно кривично дело. Ова очигледно не придонесува за утврдување на вистината.⁹

Исто така и минималниот судски надзор врз спогодувањето го зголемува ризикот од неточности.

Погрешната осуда на невино лице не се смета за голем проблем сама по себе, а ослободувањето на виновните поради чисто технички пропусти ја попречува контролата на криминалитетот и се смета за нерационално.¹⁰

Спогодувањето не е причина за погрешна пресуда. Наместо тоа, спогодувањето е само симптом за грешки направени при лишување од слобода,

на науки (2001 - 2006), Правен факултет „Јустинијан Први“ - Скопје, Скопје, 2006, стр.152.

6 Ajduković, M. Psihologijski aspekti donošenja odluka u kaznenom postupku, Hrvatski letopis za kazneno pravo i praksu, vol.2, broj 2, Zagreb, 1995, str.300.

7 Gilchrist, M. G. Plea Bargains, Convictions and Legitimacy. Достапно на <http://ssrn.com/abstract=1666856>

8 Garrett, L. B. Judging Innocence, 108 Columbia Law Review 55, 2008.; Gould, B. J. et al., Predicting Erroneous Convictions: A Social Science Approach to Miscarriages of Justice, достапно на <https://ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/241389.pdf>; West, M. E. Court Findings of Prosecutorial Misconduct Claims in Post-Conviction Appeals and Civil Suits Among the First 255 DNA Exoneration Cases, 2010. Достапно на http://www.innocenceproject.org/files/imported/innocence_project_pros_misconduct.pdf; Quirk, H. The Significance of Culture in Criminal Procedure Reform: Why the Revised Disclosure Scheme Cannot Work, 10 Int'l J. Evid. & Proof 42, 44, 2006.

9 Bowers, J. Punishing The Innocent, The Law School, The University Of Chicago, April 2007, revised August 2007.

10 Калајџиев, Г. Илиќ. Д. Каква кривична постапка сакаме? Актуелни прашања за државата и правото на Република Северна Македонија и Руската Федерација, том 2, Правен Факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Скопје, 2007, стр.566.

обвинување или судење.

Голем дел од грижата за проблемот на осуда на фактички невини лица преку спогодување, произлегува од заблудите за карактеристиките на типичните невини обвинети лица, видовите на случаи со кои тие обично се соочуваат и нивото на правична постапка која тие вообичаено ја заслужуваат.

Проблемот за осудување на фактички невини лица не е единствено карактеристичен за спогодувањето, туку тој е неопходна последица и на редовните судења. Ако редовните судења, совршено ги диференцираат виновните и невините лица, ниту едно невино лице нема да склучи спогодба, затоа што сите невини лица кога ќе се јават на редовно судење ќе бидат ослободени. Фактички редовното судење има некои недостатоци кои дозволуваат осуда на невини лица, поради што понекогаш некои од обвинетите кои се невини се согласуваат да склучат спогодба.

Често пати, спогодувањето од неговите опоненти се нарекува и „лиценца за да се крши законот.“

Критичките забелешки, одат дотаму што овој институт го споредуваат со оценувањето во академска смисла. На студентот кој полагал испит, професорот му кажува дека најверојатно заслужува оценка 8, но ако тој се откаже од правото на внимателно проверување и критика на тестот, професорот ќе се согласи да му даде оценка 9. Најчесто, конечната оценка на студентот му е поважна отколку неговото знаење, па очекувано е тој да се согласи да земе оценка 9, а професорот за возврат да добие помалку работа. По аналогича на ова, спогодувањето е надвор од контекст во судниците каде обвинетите го добиваат она што го заслужуваат.¹¹

Можноста да се осудат фактички невини лица се намалува доколку детално се проучува фактичката основа на спогодувањето, но тоа може да ги одврати обвинетите во идни случаи да склучуваат спогодба.

Спогодувањето не е дизајнирано за да поттикне да се изјасни за виновен некој кој е фактички невин, туку спротивно на тоа, спогодувањето секогаш вклучува постапки специјално дизајнирани за да се ограничи ризикот невини лица да склучат спогодба.

Сè додека веројатноста за осуда на едно лице е позитивно поврзана со веројатноста за постоење на вина, ефектот од селекцијата на случаи мора да значи и намалување на процентот на невини осудени лица.

Опасноста невини лица да склучат спогодба, не произлегува од самата примена на спогодувањето, туку од одлуките на обвинителите. Затоа, решавањето на проблемот невини лица да се спогодуваат бара обесхрабрување на обвинителите за гонење на слаби случаи.

Легитимна загриженост во врска со спогодувањето е дека обвинетите кои не можат да си дозволат силна одбрана може да бидат изложени на насилство во прифаќање на спогодба дури и кога тие се невини.

Секое спогодување мора да ја рефлектира сериозноста и степенот на кривичното дело и да му даде на судот соодветна предложена казна. Мора да се разгледа влијанието на спогодувањето врз жртвите и исто така врз пошироката јавност, а истовремено почитувајќи ги правата на обвинетиот.

¹¹ Acker, R. J. Brody, C. D. Criminal Procedure A Contemporary Perspective, Second Edition, Jones and Bartlett Publishers, Sudbury, Massachusetts, 2014. str.498.

ЗАКЛУЧОК

Главната грижа на државата не е суровоста на казната, туку нејзината неизбежност, а фокусот е повеќе обвинети кои се виновни да бидат осудени. Кога државата наместо да изрече казна затвор во траење од седум години ќе изрече казна затвор од пет години, таа ќе работи повеќе на превенција, отколку на трошење на сите ресурси на неколку случаи.

Државниот судски кривичен систем го претставуваат односите помеѓу судиите, обвинителите и адвокатите, а резултатите од нивните индивидуални и заеднички одлуки се основа на јавната перцепција за ефикасност на системот.

Денес, се очекува за добро функционирање на судскиот систем да се обработат голем број на предмети, односно остварување на високи перформанси во работата во што е можно помали временски рамки.

Растечкиот национален интерес за стандарди во работата на судовите, а посебно за стандардот време е местото каде што овие две очекувања се сечат и се создава предизвик да се процесуираат сè повеќе предмети во средина која сака поголема отчетност за работата на судовите.

Во таа насока се поставуваат низа прашања, како на пример: Дали случаите го добиваат потребното ниво на индивидуално внимание? Дали односот меѓу обвинителите и одбраната е доволно контрадикторен? Дали адвокатите располагаат со доволно вештини? Дали обвинителите, адвокатите и судиите имаат доволно можности да разговараат за проблемите во ефективност и ефикасноста на системот за да се создадат заеднички корисни одговори? Дали кога времето за обработка на случај е намалено се компромитирани и други аспекти на фер и правична постапка? Дали судовите прават трампа помеѓу времето и квалитетот?

Правните филозофи разговарале за квалитетот на правдата уште пред илјадници години, но ретко истакнувале посебни и конкретни заклучоци кои биле доволни да се применат во секојдневното работење на судовите.

Секако, не постои аргумент дека главна карактеристика на квалитетот на работата на судовите е должината на постапката. Целта на судовите не е едноставно да се одлучи во конкретниот случај, туку да одлучи на фер и непристрасен начин. Сепак, и покрај фундаменталното значење на квалитетот има релативно малку напори за развој на индикатори за квалитет кои може да се користат со цел на систематски начин да се мерат перформансите за работа на судовите.

Судот треба да постигне баланс помеѓу максималниот квалитет и минималното време за решавање на предметите. Во решавањето на предметите судот може своите ресурси да ги потроши на различни комбинации на ефикасност и време. На пример, судот може да избере да ги потроши сите свои ресурси на процесуирање на сите предмети за многу кратко време, но со многу мала загриженост за индивидуална правда и ефективно застапување, поради што ваквите брзи случаи ќе имаат ниско ниво на квалитет. Од друга страна, судот може да избере да посветува исклучително внимание на секој случај, а при тоа го игнорира факторот време.

За да ги избегне овие екстремни опции, судот треба да најде златна средина помеѓу квалитетот и времето при решавање на конкретни предмети. Квалитетот и времето се економски добра, а сите економски добра имаат своја вредност. Секој обид да добиеме повеќе од едното економско добро значи намалување на другото.